

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА СТАТИСТИКИ

**«СТАТИСТИКА – ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТУДЕНТСЬКИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 4

Частина I

**Одеса
2018**

ОЦІНКА БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗА ОКРЕМИМИ РЕГІОНАМИ

Заїка Ю. Б.¹, Вітковська К. В.²

¹ – студент, кафедра статистики,

² – канд. екон. наук, доцент, кафедра статистики
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Заїка Ю. Б., Вітковська К. В. Оцінка бідності населення за окремими регіонами. У статті досліджена проблема бідності в Україні та за окремими її регіонами. Також були розкриті причини виникнення такого явища як бідність, та фактори, що впливають на його збільшення. На основі проведених досліджень та аналізу бідності населення в Україні були сформувані висновки.

Ключові слова: бідність, межа бідності, глибина бідності, злиденність, населення, економіка, прожитковий мінімум.

Заика Ю. Б., Витковская Е. В. Оценка уровня бедности населения за отдельными регионами. В статье исследована проблема бедности в Украине и по отдельным ее регионам. Также были раскрыты причины возникновения такого явления как бедность, и факторы, влияющие на его увеличение. На основе проведенных исследований и анализа бедности населения в Украине были сформулированы выводы.

Ключевые слова: бедность, черта бедности, глубина бедности, нищета, население, экономика. Прожиточный минимум.

Zaika Y. B. Vitkovskaya E. V. Estimation of poverty of the population by separate regions. The article investigates the problem of poverty in Ukraine and its individual regions. The causes of such a phenomenon as poverty, as well as factors influencing its increase, were also disclosed. Based on the research and analysis of poverty in Ukraine, conclusions were drawn.

Keywords: poverty, poverty line, poverty, poverty, population, economy, cost of living.

ПОСИЛАННЯ НА РЕСУРС

Заїка, Ю. Б. Оцінка бідності населення за окремими регіонами [Текст] / Ю. Б. Заїка, К. В. Вітковська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 4. Частина I – Одеса, ОНЕУ. – 2018. – С. 49 – 58.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Уникнути бідності взагалі неможливо, як неможливо її подолати, тим більше у країнах з перехідною економікою. Але це явище має бути контрольованим і регульованим, бо соціальною проблемою бідність стає тоді, коли виходить з-під державного контролю, набуває форм застійної та хронічної. Тому, вивчення проблеми бідності, є важливим та пріоритетним, для подальшого

його вивчення та змоги її викоринити.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років. Дослідження проблем бідності та рівня життя населення в Україні набуває дедалі більшого значення з погляду виявлення соціально уразливих груп населення та створення ефективно діючої соціальної політики. Серед вчених, які досліджували проблеми надмірної диференціації в доходах населення, поширення бідності та зниження життєвого рівня населення в перехідний період в Україні потрібно виділити праці І.М. Бабака, Н.П. Борецької, А.Г. Гвелесіані, В.М. Гейця, О.А. Грішнкової, Е.М. Лібанової, О.Ф. Новікової, О.І. Амоші, В.П. Антонюк, І.В. Качалової, Н.С. Власенко, В.О. Мандибури, І.М. Миценка, М.М. Руженського, В.М. Новікова, Н.М. Холода, Л.С. Шевченко. У роботах зазначених вище вчених досліджуються як методичні підходи до визначення бідності, так і особливості прояву цього явища в Україні та його наслідки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досить важливим питанням залишається питання зменшення показника бідності. Це питання має бути пріоритетним для держави.

Мета статті. Комплексний аналіз бідності населення України та окремих її регіонів, виявлення причин її виникнення та фактори, що впливають на збільшення цього показника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Низький рівень життя широких верств населення у поєднанні із надмірним – за європейськими стандартами – майновим розшаруванням є чи не основною соціальною проблемою України. Таку невиправдано високу ціну платить суспільство за економічні трансформації.

Саме поняття «бідності» потребує додаткового аналізу, так як бідність – поняття відносне, та критерії бідності та багатства різні в різних країнах. Те що для одних є злиденністю, за інших умов може розцінюватись, як заможність.

В Указі Президента України від 15 серпня 2001 р. бідність визначається "як неможливість у наслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу".

Виникнення такого явища як бідність пояснюється, як правило, економічними причинами: зростанням безробіття, низьким рівнем оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованістю по виплатах заробітної плати [с.201-204].

На сьогодні, заробітна плата будь-якого індивіда є основним засобом його існування та є важливим фактором покращення фінансового стану громадян, як наслідок один із факторів впливу на рівень життя та рівень бідності населення.

Співвідношення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні представлено на Рис.1. Розрив між цими двома показниками змінює і співвідношення показників бідності. В європейських країнах з розвинутою економікою розмір мінімальної оплати праці встановлюється на рівні 35-40% від середньої по країні (у нас 37%) і вищий за

прожитковий мінімум на 10-15%. А в нашій країні мінімальна заробітна плата перевищує прожитковий мінімум на 3,6%.

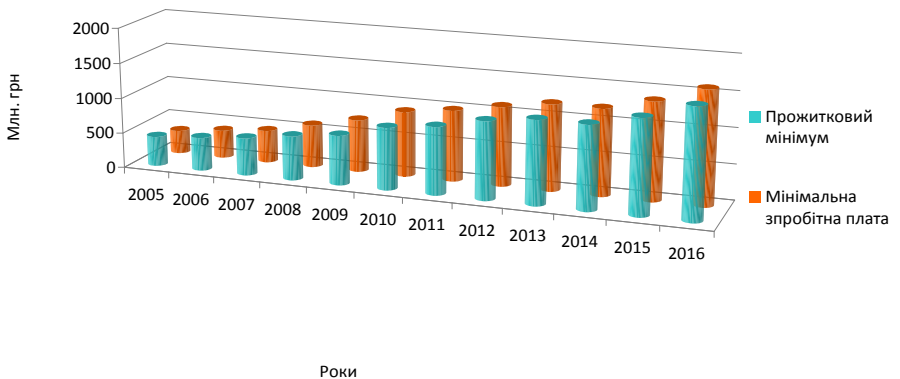

Рис.1. Динаміка прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні за 2005-2016 рр.

Джерело: розраховано та складено за даними Державної служби статистики України [5]

Таке явище як бідність є проблемою не лише соціальною, але й економічною, тому залежить від макроекономічних показників, а саме ВВП, рівень безробіття, індекс інфляції та реальної заробітної плати. [5, с. 14-18]

Внаслідок низки соціально-економічних та політичних проблем, таких як політична кризи в кінці 2013 року, анексія Криму Росією та збройний конфлікт у Донбасі, значно погіршилась економічна ситуація в Україні. Наслідком економічної кризи є зменшення Валового Внутрішнього Продукту у 2014 році на 28,1%, та в 2015 році на 31,3%. (див. рис.2).

Для України характерним явищем є скупчення населення у зоні низьких доходів, що призводить до надмірної чутливості рівня бідності від змін її межі. Різниця між рівнем відносної бідності та рівнем абсолютної бідності для міжнародних порівнянь становить 10,3 рази. При цьому різниця між вартісним виразом межі відносної бідності та межі абсолютної бідності, що відповідає \$5 за ПКС у гривневому еквіваленті, складає менше 2 разів.

За 2016 р. приблизно половина бідного населення знаходилась у стані крайньої бідності (47,0%), тобто мали сукупні витрати нижче 941 грн. на одну особу на місяць. Коефіцієнт глибини бідності за відносним критерієм становив 23,5%.

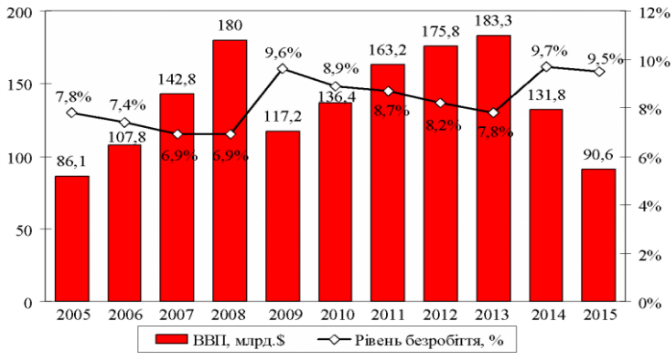

Рис.2. Графік динаміки обсягу ВВП та безробіття в Україні у 2005-2015 роках

Отже, глибина бідності зменшується зі зменшення вартісного вираження межі та показує нижчі значення при використанні змінної доходів.

Протягом 2016 року порівняно з 2015 роком спостерігався ріст вартісного виразу межі відносної бідності та розміру законодавчо затвердженого прожиткового мінімуму як межі абсолютної бідності. При чому межа відносної бідності збільшилась на 72 грн. або на 6,2%, а абсолютної - на 76 грн. (7,1%). Також спостерігається збільшення розриву між вартісними значеннями межі відносної бідності та межі крайньої бідності населення: адже у 2015 році він становив 232 грн., то у 2016 р. – 245 грн. Незважаючи на це, у відносному вимірі це співвідношення залишається стабільним – межа бідності у 2016 р. (як і у 2015 р.) перевищувала межу крайньої бідності на 25%.

Аналізуючи динаміку основних показників бідності за всіма критеріями її визначення, слід відмітити, що протягом досліджуваного періоду (2016 року) відбулися незначні, але все ж таки погіршення ситуації з бідністю.

Основні показники бідності наведені в таблиці 1.

Аналізуючи останні роки, можна стверджувати, що рівень бідності населення України має негативну тенденцію до підвищення, що є свідченням про негативні соціально-економічні коливання в країні.

Особливо помітні зміни спостерігаються в 2016 р, показник рівня бідності дійшов до досить високого показника (27,9%). Українські економісти дають прогнози, що рівень бідності населення України в 2017 році перевищить критичну межу 30 %. Також помітні зміни відбулися з показником рівня злиденності бідного населення, в 2016 році він склав 54,1%.

Основні показники бідності в Україні за 2005-2016 роки

Показники бідності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Межа бідності, (грн. на 1 особу на місяць)	365	430	526	778	835	944	1108	1125	1160	1235	1245	1250
Межа злиденності (грн. на 1 особу)	292	344	420	622	668	755	867	885	895	917	938	941
Рівень бідності, в %	27,1	28,1	27,3	27,0	26,4	24,1	24,3	25,5	25,8	26,5	26,7	27,9
Рівень злиденності, %	14,4	14,8	13,8	13,6	13,0	11,2	11,2	11,8	13,5	14,9	15,2	15,5
Рівень злиденності серед бідного населення, %	53,1	52,5	50,6	50,6	49,1	46,6	49,3	51,5	52,1	53,7	53,9	54,1
Глибина бідності	23,8	23,8	23,1	23,4	22,3	22,2	21,2	21,2	22,5	23,1	23,3	23,5

Джерело: розраховано та складено за даними Державної служби статистики України [5]

За даними Державної статистики України, в 2016 році, серед різних типів домогосподарств найвищі ризики бідності як за абсолютним, так і за відносним критеріями, мають домогосподарства, які мають троє та більше дітей, з двома дітьми, з дітьми до трьох років, найнижчі ризики – домогосподарства, що без дітей, де всі особи працездатного віку. Загалом по домогосподарствах з дітьми показник рівня відносної бідності є приблизно в 2 рази вищим, ніж в домогосподарствах без дітей.

Для наочності, на рис.3 представлений графік динаміки рівня бідності населення України, в %, на якому чітко видно негативну тенденцію збільшення цього показника, яке почалося з 2010 року.

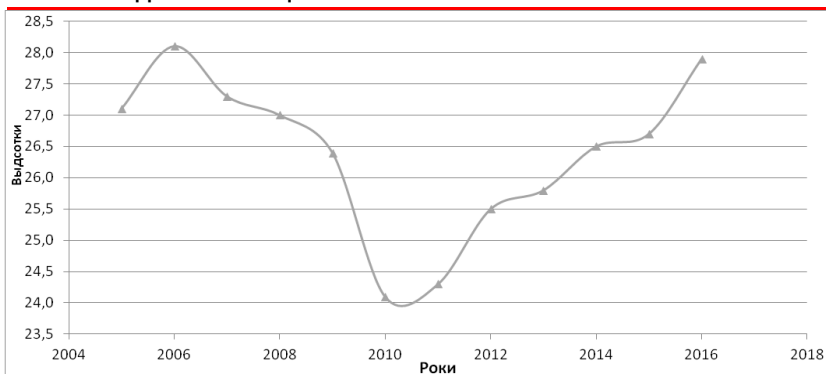

Рис.3. Графік динаміки рівня бідності населення, % за 2004-2016 рр.
Джерело: розраховано та складено за даними Державної служби статистики України [5]

За офіційними даними ООН, на сьогоднішній день, на жаль, більш ніж 60% населення України знаходяться за межею бідності. Згідно зі стандартами ООН встановлена межа бідності на рівні 5\$ в день. В Україні, згідно з встановленим законодавством прожитковий мінімум складає 1,8\$ на день, тобто більше 3 разів менший встановлених норм.

Досить не проста економічна ситуація, що відбувається на території України внаслідок збройного конфлікту на сході країни та анексію Криму, веде до зростання показника бідності та соціального відчуження серед громадян України, особливо серед вразливих груп, такі як сім'ї з більш ніж 3 дітей (багатодітні), люди, що мають інвалідність, представники сільських громад, діти-сироти та ін. Низка цих соціальних проблем призвела до збільшення рівня бідності по всіх регіонах України [3].

За 2015 р. у негативному розумінні, до «лідуючих» за показником рівня бідності, що біли визначеними за відносним критерієм відносять наступні області: Донецька – рівень бідності становить 30,9%, Тернопільська – рівень бідності становить 48,5% та Рівненська область – рівень бідності відповідно становить 48,6%, що в 2-3 рази більше за середні показники по країні.

До областей з надвисоким рівнем показника бідності потрапили Житомирська (39,7%), Волинська (36,2%), Сумська (38,0%) та Луганська (36,9%) області.

Помітно вищим за середній рівень бідності по Україні можна спостерігати у Кіровоградській (32,7%) та Одеській (34,2%) областях, а психологічну межу у 30% перетнули Херсонська (31,1%), Львівська (30,1%) та Хмельницька (30,8%) області.

Слід відмітити, як і у минулому та позаминулі роки, м. Київ, у якому показник рівня бідності традиційно лишається найнижчим серед усіх регіонів, у якому значення відносної бідності становить 6,9%, що у три рази нижче за середнє значення по Україні. Досить низькі показники рівня бід-

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ності є характерними для Запорізької (16,2%), Черкаської (15,8%), Харківської (18,5%), Чернігівської (18,3%), Миколаївської (19,0%) та Чернівецької (19,9%) областей.

Враховуючи глибину бідності, що була визначена за відносним критерієм, до регіонів з критичною та ризиковою ситуацією, нажаль, потрапляють Донецька, Луганська, Тернопільська, Кіровоградська, Житомирська, Рівненська, та Сумська області.

Найблагополучнішими регіонами за показником рівня бідності являються м. Київ, Миколаївську, Чернівецьку, та Харківську області. Аналізуючи вище представлену інформацію, можна стверджувати, що територія бідності сьогодні не має чітко окреслених рис, оскільки до протилежних за рівнем бідності груп потрапляють регіони з абсолютно несхожими географічними територіями.

Порівнюючи з 2014 р. у дванадцяти областях спостерігається збільшення відносної бідності, а у п'ятнадцяти – зниження. Найбільше відчувуються погіршення становища за рівнем та глибиною бідності по двох областях: у Луганській та Донецькій областях, через вже згадану складну соціальну, економічну та політичну ситуації. В цілому, ситуація з таким явищем як бідність в Україні має негативну тенденцію до погіршення.

В цілому за 2015 рік п'ять областей покращили становище з рівнем бідності: Чернівецька область перейшла з зони високої бідності до зони низької бідності, Кіровоградська область перемістилась з надвисокої до високої, Полтавська область змістилась з високої бідності до помірної, Черкаська перемістилась з низької до наднизької, Закарпатська область з помірної до низької, Івано-Франківська область змістилась з високої до помірної. Натомість, області з надвисокими показниками залишаються два лідируючих регіони: Рівненська і Тернопільська області. Окрім того, помітне підвищення показника призвело до наближення Луганську, Житомирську, Донецьку області до групи з надвисокою бідністю. Тому, можна стверджувати, що процес поглиблення регіонального розшарування за показником бідності продовжується [4].

Таблиця 2

Розподіл регіонів за рівнем бідності населення в 2015 році

Група регіонів за рівнем бідності, %	Кількість регіонів	Середній рівень бідності в групі, %	Відхилення від середнього значення по країні, в.п.
6,9-15,2	1	6,9	20,5
15,2-23,5	7	18,5	9,1
23,5-31,8	8	24,8	2,8
31,8-40,1	6	34,3	6,7
40,1-48,6	2	48,6	21
Разом	24	27,6	-

За результатами групування було отримано 5 груп, 1 з яких містить найбільшу кількість регіонів, а саме 9 регіонів, при чому виробництва рівень бідності в них становить 23,5-31,8 %.

$$Mo = 23,5 + 8,3 \cdot \frac{9 - 7}{(9 - 7) + (9 + 5)} = 26,3\%$$

Найчастіше серед усіх регіонів України зустрічаються регіони рівень бідності в яких становить 26,3%.

$$Me = 23,5 + 8,3 \cdot \frac{\frac{1}{2} \cdot 24 - 8}{9} = 27,2\%$$

В Україні у половині регіонів рівень бідності становить менше, ніж 27,2%, а у іншій половині більше ніж 27,2%.

$$K_1 = 15,2 + 8,3 \cdot \frac{\frac{1}{4} \cdot 24 - 1}{7} = 21,1\%$$

В Україні 25% рівень бідності складала менше ніж 21,1%, а три чет-вертих частини, тобто 75% рівня бідності більше ніж %.

$$K_3 = 31,8 + 8,3 \cdot \frac{\frac{3}{4} \cdot 24 - 17}{9} = 32,7\%$$

В Україні 75% рівня бідності регіонів складало менше ніж 32,7%, а 25% рівня бідності більше ніж 32,7%.

$$\sigma = \sqrt{\frac{1660,018}{24}} = 8,317\%$$

$$V_\sigma = \frac{8,317}{27,658} * 100 = 30,1$$

Розраховане значення середнього квадратичного відхилення і коефіцієнта варіації показує що у 2015 році в Україні рівень бідності за відносним критерієм окремих регіонів відхилявся від свого середнього значення в середньому на 8,3% або на 30,1%. Так як розрахований коефіцієнт варіації менше ніж 33%, то сукупність регіонів України є кількісно однорідною і розрахований середній рівень бідності регіонів України є типовою величиною.

Що ж стосується показника рівня бідності, залежно від місця проживання, то можна сказати, що незалежно від того, яким було обрано критерій, в досліджуваному періоді, а саме в 2016 році, зберігається тенденція збільшення рівня показника бідності, що супроводжується зменшенням розміру населеного пункту.

Варто відзначити, що за характерними ознаками бідності населення маленьких міст більш наближене до сільської місцевості, ніж до великих міст, дані представлені таблиці 3.

Рівень відносної бідності за місцем проживання
за 2011-2016 рр., %

Місце проживання	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Міські поселення	21,0	21,1	20,9	21,5	21,6
великі міста	16,6	15,9	16,6	17,2	17,0
малі міста	28,4	29,8	28,2	29,1	29,3
Сільська місцевість	31,8	36,6	34,8	35,3	35,7
Україна	24,5	26,1	25,8	26,5	26,7

Джерело: розраховано та складено за даними Державної служби статистики України [5]

У 2015 р. рівень відносної бідності по сільських поселеннях складає 35,7%. Сукупні витрати, що менші від офіційно встановленого прожиткового мінімуму в країні, мало майже кожне 3-є сільське домогосподарство (рівень абсолютної бідності склав 30,8%). По малих містах рівень відносної бідності становив 29,3% (що в 1,9 рази більше ніж показники по великих містах).

В цілому по міських поселеннях показник рівня бідності залишається практично незмінним (ріст становив лише 0,2 в. п.).

Висновки: Перехід України до ринкової економіки призвів до високої диференціації окремих соціальних груп за рівнем життя, зростання частки бідного населення. Ця проблема формує серйозну загрозу національній безпеці, зачіпаючи не окрему людину, а суспільство загалом. На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави у сфері зменшення соціальної нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу.

Складна економічна ситуація, обтяжена збройним конфліктом на сході країни та анексією Криму, призводить до зростання бідності та соціального відчуження серед населення України, особливо серед вразливих груп, як-от внутрішньо переміщені особи, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, представники сільських громад, діти-сироти та ін.

Так, за даними Міністерства соціальної політики України, бідними є майже 30% українських домогосподарств.

Наявні розміри мінімальних стандартів оплати праці спричиняють ситуацію, при якій кожен п'ятий працюючий громадянин є офіційно бідним. У зв'язку з девальвацією національної валюти відносно долара США (на 97,3% на кінець 2014 р.) й зростанням інфляції, рівень реальних доходів населення значно знизився а рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) склав 10,0% економічно активного населення у І кв. 2015 року.

Основними причинами бідності населення України залишаються:

- низький рівень соціальних стандартів та гарантій, а саме, занижений розмір прожиткового мінімуму, відтак і мінімальної заробітної плати, розмірів соціальної допомоги);
- заборгованість із виплат заробітної плати;
- високий рівень безробіття серед молоді та ін.

Вирішення проблеми в Україні потребує розробки системи комплексних науково – обґрунтованих і більш дієвих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування і поширення бідності, причини її виникнення та засоби її подолання, а саме нової, більш дієвої Стратегії подолання бідності та механізмів її реалізації.

Завдання держави передбачає поетапне зменшення рівня бідності та соціального відчуження шляхом забезпечення доступу до продуктивної зайнятості, підвищення доходів від зайнятості та виплат в системі державного соціального страхування, удосконалення регіональної політики, підтримки належного рівня та якості життя найуразливіших категорій громадян, попередження бідності серед внутрішньо переміщених осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабак І.М. Бідність в Україні: методологічний аспект // Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право. – 2008. – № 1/2. – С. 201–204.
2. Гладун О. Методологічні підходи до визначення критеріїв бідності і запровадження моніторингу бідності в Україні / О. Гладун // Статистика України. – 1998.– № 2. – С. 14–18.
3. «Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року» [Електронний ресурс] // Постанова КМУ від 31 серпня 2011 р. № 105. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-p>.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Вітковська К.В. Моніторинг диференціації доходів на регіональному рівні // К.В. Вітковська. Формування ринкових відносин в Україні. Проблеми статистичної методології та статистико-економічного аналізу: Збірник наукових праць. – Київ: НДЕІ, 2013 р. - № 9/1 (148). – С. 65 – 69.
6. Вітковська К. В. Статистична оцінка впливу факторів на рівень бідності // К.В. Вітковська. - Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – С.202-205.
7. Підгорний А. З. Соціально-демографічна статистика: підручник / А. З. Підгорний, О. В. Самоєнкова, Ю. О. Ольвінська, К. В. Вітковська / за ред. А. З. Підгорного. – Одеса : ФОРМ Гуляєва В.М., 2017. – 450 с.